

MUZEJ BETINSKE DRVENE BRODOGRADNJE – SINERGIJA STRUKE I LOKALNE ZAJEDNICE

SANDRA BAREŠIN, MIRELA BILIĆ, KATE ŠIKIĆ ČUBRIĆ □ Muzej betinske drvene brodogradnje, Betina

sl.1. Muzej betinske drvene brodogradnje – prizemlje

sl.2. Muzej betinske drvene brodogradnje - zgrada Muzeja

1 Museu Marítim de Barcelona, Spain
Reykjavik Maritime Museum, Iceland
M/S Maritime Museum of Denmark, Denmark
Galata Maritime Museum, Italy
Zuiderzeemuseum, Netherlands
Museum of London Docklands, United Kingdom
Museum of Civilisations of Europe and the Mediterranean, France
Estonian Maritime Museum, Estonia
Vasa Museum, Sweden
Betina Museum of Wooden Shipbuilding, Croatia
Internationales Maritimes Museum Hamburg, Germany
Maritime Museum of Finland, Finland
Sergej Masera Maritime Museum, Slovenia
Hurtigruten Museum, Norway
Istanbul Naval Museum, Turkey
Euskal Itsas Museum, Spain
Merseyside Maritime Museum, United Kingdom
Cesenatico Maritime Museum, Italy
Museum Kaap Skil, Netherlands
Cité de la Mer, France

Muzej betinske drvene brodogradnje (MBDB) otočni je muzej etnografskog tipa posvećen tradiciji drvene brodogradnje u mjestu Betini. Otvoren je 14. kolovoza 2015. na inicijativu udruge „Betinska gajeta 1740“ s ciljem očuvanja i prenošenja znanja o tradicijskoj drvenoj brodogradnji. Priča o brodogradnji smještena je u kontekst vremena u kojemu se razvila, utemeljena na povijesnim izvorima, no pretežito na kazivanjima brodograditelja i mještana Betine. Dio mjesne luke s privezanim drvenim brodovima – *gajetama*, *ladama*, *kaićima* i *leutima* – čini *muzej na otvorenome*.

Muzej se ove godine našao i na popisu 20 najboljih pomorskih muzeja Europe prema britanskom portalu *TravelMag*, na čijem se popisu nalaze veliki i poznati europski pomorski muzeji. Izbor *TravelMaga*! podržava originalne pristupe muzejskom iskustvu, obično uključujući interaktivne i multimedijske izložbe.

Prema svojoj klasifikaciji, MBDB pripada etnografskim muzejima jer prikuplja znanja o načinu života na otoku

Murteru i opisuju lokalne običaje vezane za drvenu brodogradnju te za poljoprivredu i školjkarenje. Od samog početka, od 2013. godine, kad je pokrenut proces prikupljanja predmeta i bilježenja priča, *projektu muzeja* odazvala se cijela zajednica. Muzej je iz nje nastao i s njom se razvijao. Jedno po jedno kazivanje, predmet po predmet, od konoba do brodograditeljskih radionica

sl.3. Muzej betinske drvene brodogradnje - središnja galerija

sl.4. Muzej betinske drvene brodogradnje - soba tajni zanata

u procesu kreiranja stalnog postava oblikovala se zajednička energija koja je zapravo nosila cijeli projekt. Ta sinergija međusobnog djelovanja nastavila se i u godinama koje su uslijedile. Muzej je aktivan u lokalnoj zajednici, pokretač je različitih ideja i inicijativa, partner, suradnik i prijatelj. Zajedno s baštinskim udrugama otoka Murtera, djeluje s ciljem očuvanja kulturne baštine cijelog otoka. Zajedničkim projektima i programima jača se lokalni identitet i međusobno prijateljstvo.

Muzej u stalnom postavu i u muzejskoj čuvaonici trenutno ima 494 predmeta. Predmeti su podijeljeni u osam zbirki: *Zbirka brodograđevnih alata*, *Zbirka brodske opreme*, *Zbirka maketa*, *Zbirka odjevnih predmeta*, *Zbirka predmeta kućnog inventara*, *Zbirka tradicijskog gospodarstva*, *Zbirka arhivskih dokumenata* te *Zbirka fotografija*.

Poseban dio stalnog postava Muzeja posvećen je tehničkim znanjima o gradnji drvenog broda, procesu obrade drva i crtanju brodskih linija, a jedna od glavnih misija Muzeja jest očuvanje znanja o umijeću gradnje betinske

gajete – najprepoznatljivijeg tipa drvenog broda na otoku Murteru.

Betinska gajeta, vrhunac umijeća betinskih brodograditelja, drveni je brod dug od 5 do 8 metara i širok od 2 do 2,6 metara. *Umijeće gradnje betinske gajete* Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske uvrstilo je u Registar kulturnih dobara kao nematerijalno kulturno baštinu RH. Od 2023. godine u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao nematerijalno kulturno dobro uvršteno je još jedno tradicijsko umijeće – *umijeće plovidbe latinskim i oglavnim jedrima*, a podrazumijeva vještinu upravljanja tradicijskim brodom iskorištavanjem snage vjetra te cijeli niz znanja povezanih s korištenjem tradicijskog jedrilja i tehnikama gradnje plovila s jedrima, vještinu izrade i čuvanja jedara, društvenu praksu, nazivlje i običaje. Zgrada Muzeja i muzej na otvorenome nalaze se u zaštićenoj kulturno-povijesnoj cjelini Betine, malog mjesta na otoku Murteru, s oko 800 stanovnika koji se pretežito bave poljoprivredom, turizmom, brodogradnjom i obrtništvom. Prema dostupnim povijesnim zapisima, tradicijska je drvena brodogradnja na Murter donesena sredinom 18. stoljeća, kada se s otoka Korčule u Betinu doselila obitelj Filipi. Njima se ubrzo pridružuje i obitelj Uroda, koja nakon dolaska u Betinu također radi u brodogradnji. Zahvaljujući njima, na otoku Murteru razvila se drvena brodogradnja koja od tada živi u kontinuitetu. U narednim stoljećima brodogradnja je ne samo opstala već se i razvila u drugim okolnim primorskim mjestima, u stalnoj potrazi za novim tržištima. Betinski su brodograditelji na glasu kao vrsni majstori tradicijske drvene brodogradnje, a u betinskim škverovima gradili su se i popravljali brodovi svih vrsta i veličina – težački, ribarski, vojni, sportske jedrilice.

sl.5. Obnovljena gajeta Jaka prije porinuća

sl.6. Obnova gajete Baba Tone

sl.7. Obnova gajete Marija

sl.8. Obnova leuta Kvaneriol – pogled ispod prove

Brod je uvijek imao primarno mjesto u obitelji i na nje ga se posebno pazilo jer je o njemu ovisilo i obiteljsko blagostanje. Brodom su se prevozili ne samo ljudi već i životinje, alati i urod. Dakle, drveni je brod bio vrlo važan dio života na otoku. Zapravo možemo reći da se na otoku Murteru živi tradicija i suživot s drvenim brodovima.

Na tragu tristoljetne, no i danas žive tradicije drvene brodogradnje i uspješnog rađanja muzejske priče u Betini, MBDB izuzetno je aktivna ustanova. Iako relativno mlad, za Muzejom je niz uspješnih godina i realiziranih projekata. Muzej ima svoju publiku, prijatelje i suradnike. Član smo Udruženja pomorskih muzeja Mediterana (AMMM). Djelovanjem u Upravnom odboru AMMM-a aktivni smo u očuvanju i promociji pomorske baštine Mediterana, ali istodobno djelujemo lokalno radi očuvanja i popularizacije maritimne baštine otoka Murtera.

Muzeju je 2019. godine dodijeljena koncesija za upotrebu pomorskog dobra kao privezišta za prezentaciju tradicijskih drvenih brodova u funkciji muzejskih izložaka. Riječ je o nizu od 45 drvenih brodova koji, poredani po tipu i reprezentativnosti, čine betinski *ploveći muzej* ili *muzej na otvorenome*.

Muzej na otvorenome zaseban je dio u mjesnoj lučici unutar kojega vlasnici drvenih brodova mogu prezentirati što su naslijedili, obnovili ili pak iznova napravili.

Vez u muzeju na otvorenome predviđen je za brod čiji su vlasnici preuzeli obvezu održavati ga u tradicijskom duhu, sudjelovati u društvenim manifestacijama i svečanostima, prigodno otvarati jedra te i na taj način uveličati otočna maritima događanja. *Muzej na otvorenome* opremljen je interpretacijskom infrastrukturom. Najreprezentativniji brodovi prikazani su i putem interaktivnog

totema koji korespondira s aplikacijama na pametnim telefonima i pruža više informacija o brodovima.

Muzej je 2022. godine organizirao i prvi *Sajam tradicijske drvene brodogradnje*, osmišljen u partnerstvu s udrugom „Betinska gajeta 1740“ i Turističkom zajednicom mjesta Betina. Sajam je ponajprije bio namijenjen brodograditeljima i vlasnicima drvenih brodova, obrtnicima, OPG-ovima, profesionalnim ribarima, članovima baštinskih udruga, lokalnom stanovništvu, mladima i djeci, ali i posjetiteljima Betine i otoka Murtera – svim zaljubljenicima u pomorsku baštinu i drvenu brodogradnju, a cilj mu je bio valorizacija maritimne baštine i njezina popularizacija u funkciji turizma, prijenosa znanja, edukacije i obrazovanja te daljnega gospodarskog razvoja. Program je realiziran u sklopu natječaja FLAG/Lagura „Galeb“ i uz sufinanciranje EU-a te uz brojne donacije.

Muzejska gajeta *Marija*

Muzej je u sklopu FLAG natječaja i potpomognut sredstvima EU-a 2021. godine porinuo obnovljenu betinsku gajetu *Marija*. To je betinska gajeta starijeg tipa, prema kazivanjima napravljena 1922. godine u škveru obitelji Filipi Tošulovih u Betini, za naručitelja s Dugog otoka. Prva obnova gajete obavljena je 1934. godine u Sukošanu, kod obitelji Filipi, koja se nekoliko godina prije toga preselila iz Betine u Sukošan i ondje osnovala škver (brodogradilište). Gajeta je tada i registrirana, a prijašnji su joj se papiri zagubili.

Marija je duga 6,90 m, široka 2,70 m, visoka 0,88 m, a nosivost joj je 2,2 tone. Robusne forme, široka i duboka, prava betinska gajeta, mogla je prevesti puno tereta. Ime *Marija* dala joj je obitelj Stagličić iz Pašmana, koji su je kupili 1954. godine. *Marija* je i na Pašmanu služila kao težački brod. Stagličići su imali polja s druge strane Pašmana, odakle su vozili masline, žito, pšenicu, kukuruz, a imali su polja i na kopnu, između Turnja i Filip Jakova, gdje su također sadili žito, pšenicu i kukuruz. U *Mariji* su se prevozili volovi i konji koji su težacima bili pomoć pri obradi zemlje, a kad su životinje zamijenili strojevi, na *provi* se prevozio i traktor. Za ljetnih mjeseci vlasnici su u gajeti odlazili prodavati povrće, dinje, lubenice, rajčice i njome bi obišli Tisno, Prvić Luku, Šepurinu i južnija mjesta, sve do Šolte i Bola na Braču. Sedamdesetih godina 20. stoljeća *Marija* je služila i za vađenje *sabuna* oko Pašmana, a usto se njome uvijek i ribarilo.

Mariju su prvog desetljeća 2000-ih na Pašmanu pronašli Dario Filipi i njegov prijatelj Matko Sladić, u to vrijeme u aktivnoj potrazi za izvornom betinskom gajetom starijeg tipa koja bi postala brod Udruge. S Pašmana je na traileru 2012. dopremljena na Čirov škver u Betinu, s *bužon* u *madirima*, u stanju koje je zahtijevalo kompletnu rekonstrukciju. Radi očuvanja izvornosti linija i stare gradnje, isprva je planirano da se *Marija* obnovi za vlastite potrebe, od čega se s vremenom odustalo. Čekajući obnovu, premješšana je po škveru van pa unutra, pa opet van, pa u baraku... Na škveru se njome

uvijek netko samo usput bavio, kad ne bi bilo drugog posla, čekajući vlasnika koji će je dovršiti.

U međuvremenu smo mi u Muzeju pokušavali naći sredstva kojima ćemo financirati obnovu *Marije*. Konačno, prilika se pojavila kad je objavljen natječaj za mjeru 2.1.1. koji je raspisao FLAG / Lagur „Galeb” iz Tribuna. Aplicirali smo za sredstva Europske unije iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo, koja su nam i odobrena, te je složeni proces obnove mogao konačno sustavnije početi.

Poslovi obnove gajete izvodili su se u skladu s načelima tradicijske drvene brodogradnje, a cijeli je proces dokumentiran, o čemu je snimljen i video koji se prikazuje u Multimedijalnoj sobi Muzeja. Napravljena je opsežna fotografska i videoarhiva. U obnovi *Marije* sudjelovala je nekoliko brodograditelja, od kojih je svaki dao neki svoj pečat našem brodu. To su Nikola i Krešimir Papeša, Ante Jelić, Nikola Balin Nijemac, Siniša Mikin i Ante Sladić te brojni drugi suradnici, volonteri, ali i djeca koja su sudjelovala u edukativnim radionicama na škveru, u opremanju broda i u plovidbama.

U cjelokupnom procesu ukupno je zamijenjeno 70 % rebara, krmeni i proveni masivi, ašte, kolumba, velika većina konstruktivnih elemenata, bande, koviduri, paluba i kompletna arma i oprema. Brod je potpuno obnovljen.

Marija ima pogon na četiri vesla i latinsko jedro, a ove joj je godine ugrađen i motor. Ugradnja broskog motora znači i nastavak njezine priče jer zapravo kreće i suvremeni dio njezina života u kojemu će upravo ona

preuzeti aktivnu ulogu u podučavanju djece i mladih životu s drvenim brodom. *Marijina* je uloga da postane pravi muzejski brod koji će služiti za prenošenje znanja i ovladavanje maritimnim vještinama.

Cicibela

Cicibela je betinska gajeta koja ima važno mjesto u muzeju na otvorenome. To je prava starinska betinska gajeta izgrađena 1931. u škveru Filipijevih u Betini, duga 7,7 metara, široka 2,8 metara, visine 1 metar, bruto tonáže 2,67 tona. Nekad su se takve gajete upravo zbog svoje robusne građe zvale *brodinama*.

Cicibela je iznimno vrijedna u kontekstu očuvanja tradicijskog umijeća gradnje betinske gajete jer je riječ o prvom kompletno obnovljenom primjerku izvornog tipa betinske gajete, o gajeti čija je obnova 2011. godine nadahnula i nastanak udruge „Betinska gajeta 1740”. *Cicibela* je gajeta koja svojim linijama i formom prezentira stari tip gradnje odnosno način na koji su se gradili brodovi prije ugradnje motora u njih. Njezina forma svjedoči o nekom davnom vremenu i načinu života povezanoga s morem i plovidbom, u kojemu je drveni brod imao najvažnije mjesto u otočnoj obitelji. *Cicibela* je rađena za *idro* i savršen je primjer stare betinske brodogradnje. Ona je jedina gajeta u Republici Hrvatskoj koja je na popisu pokretnih kulturnih dobara.

Obnovljena *Cicibela* ponovo je porinuta 24. srpnja 2011. godine. U ožujku 2017. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske službeno ju je proglasilo hrvatskim kulturnim dobrom. Danas se *Cicibela* nalazi u najistaknutijem dijelu muzeja na otvorenome MBDB-a. Danas su joj glavne uloge edukacijska i prezentacijska. Na njoj se održavaju radionice, prezentacije, koncerti... Ona je

sl.9. Jedrenje u leutu Gušte

sl.10. Otvorena jedra u Muzeju na otvorenom

sl.11. Muzej betinske drvene brodogradnje – Muzej na otvorenom iz zraka

sl.12. Sajam tradicijske drvene brodogradnje

sl.13. Posada Kurnatarice

sl.14. Gajeta Marija na Regati za dušu i tilo 2021. godine

sl.15. Gajeta Marija na porinuću

najprepoznatljiviji simbol Betine. Prošlo je gotovo sto godina od njezine izgradnje u škveru Filipijevih u Betini. *Cicibela* je od te daleke 1931. prevalila dug put, promijenila četiri vlasnika i prošla mnoga mora i plovidbe. Svi su vlasnici o njoj govorili s ljubavlju i poštovanjem. Nebrojene su priče koje se još mogu ispričati o njoj.

Iste godine kad je porinuta obnovljena *Cicibela*, 2011., osnovana je i udruga „Betinska gajeta 1740“. Može se reći kako je uspješna obnova *Cicibele* zapravo bila okidač za osnivanje Udruge i kako je taj događaj bio svojevrsna prekretnica na putu osnivanja današnjeg Muzeja. Kako gotovo i nije bilo pisanih zapisa o betinskoj brodogradnji, za osnivanje Muzeja od velike je važnosti bilo dokumentiranje brodograditeljskih umijeća, a svaki novi brod ili rekonstrukcija bili su izvor inspiracije za budući Muzej. Linije *Cicibele*, „snimljene“ tijekom obnove, bile su inspiracija za osmišljavanje vizualnog identiteta likovnog postava Muzeja betinske drvene brodogradnje i poslužile su kao model za sve animacije u Muzeju. *Cicibela* je 2015. godine bila savršena kulisa za

snimanje kadrova za film koji uprizoruje tradicijsko vjenčanje s ciljem da se prikaže i uloga broda u svadbenim svečanostima, a prikazana je kao dio stalnog postava Muzeja betinske drvene brodogradnje.

O programu MBDB-a u 2023. godini

U 2023. godini u organizaciji Muzeja betinske drvene brodogradnje održano je više programa edukativnoga i kulturnog obilježja te manifestacija kojima se nastojao približiti rad Muzeja široj javnosti. Muzej svake godine sudjeluje u manifestacijama kao što su *Noć muzeja*, *Edukativna muzejska akcija* u povodu Međunarodnog dana muzeja i *Tjedan folklor*, koji organizira KUD „Zora“ Betina te *Dani betinske gajete*, u organizaciji udruge „Betinska gajeta 1740“. Također sudjeluje u organizaciji i realizaciji tradicijskih regata drvenih brodova na jedra i vesla te na radionicama i predavanjima o maritimnoj baštini. U nastavku navodimo neka od tih događanja.

U svibnju je otvorena izložba *Impresije* slikara i arhitekta Nevena Zoričića, koji je izlagao likovne radove inspirirane Betinom, tj. brodovima i *škverovima* (brodogradilištima), izrađene tehnikom uljnog pastela i tempere.

U svibnju smo imali još jednu zanimljivu aktivnost – promociju slikovnice *Priča o malom brodograditelju*. Autorica teksta je Sandra Barešin, a ilustracije potpisuje Duška Radečić Petrić. Slikovnica je dvojezična, na hrvatskome i engleskom jeziku, i ima mali rječnik brodograditeljskih alata. Priča govori o dječaku Pašku koji želi napraviti svoj brod iz snova. To je ujedno edukativna priča namijenjena djeci vrtićke dobi. Na zanimljiv i djeci blizak način uvodi malene u svijet betinske gajete i plovidbe.

U lipnju je uslijedila izložba *Modrave – putevima težaka*, autorska izložba kojom smo htjeli dočarati nekadašnji težački život Betinjana i Murterina. Izložba je etnografska i donosi priču o svakodnevnom životu onodobnih težaka na svom najbližem prekomorskom posjedu – Modrava, najvećemu masliniku na širem području otoka Murtera. Modravskim prostorom dominiraju mreža suhozida, gomile iskrčenog kamena i male kamene kućice – *bunje*, koje su imale nemjerljivu važnost za lokalno stanovništvo tijekom nepovoljnih vremenskih uvjeta pri radu na *intradli*. Najveću važnost tom kamenjaru dali su ljudi, koji su stoljećima oblikovali krš i pomalo ga pretvarali u korisnu poljoprivrednu površinu.

Izložba je konceptualno bila podijeljena na nekoliko tematskih cjelina kojima je pobliže objašnjen geografski i povijesni kontekst i način na koji se formiralo to područje kao udaljeni poljoprivredni posjed Betinjana i Murterina, prikazano krčenje terena i suhozidna gradnja, *težaština*, obrada tla i zemljoradnja te tradicijska težačka prehrana i odjeća koja se nosila u polje. Služeći se citatima iz razgovora s našim otočanima, opisali smo kako je izgledao

tipičan dan na Modravama sredinom prošlog stoljeća, kako se plovilo u Modrave, koja se *spiza* najčešće nosila i kakva je bila odjeća za rad na *intradli*. Prikupljena kazivanja objavljena su kao dio kataloga izložbe *Modrave – putevima težaka*, oplemenjenoga citatima težaka, starih kartama, povijesnim dokumentima, fotografijama i crtežima te stihovima pok. Ive Šikića Balare, murterskog težaka, pjesnika, dramskog amatera i ljubitelja kulturne baštine otoka Murtera.

Uslijedila je izložba *Grafike* umjetnika Marka Ramljaka koja nas je odvela u svijet suhozida i škrte zemlje šibenskoga i zadarskog arhipelaga. Okamenjena tišina približila nam je svijet vrijednih predaka koji su marljivo i tiho obrađivali zemlju te oblikovali kamenjar i škrti teren. Monokromatski izričaj grafike (crno, bijelo, sivo) približio nas je težini ondašnjeg života stavljajući nas u ulogu svojevrsnog promatrača. Osim figurativnih motiva poput kućice na osami ili životinja, umjetnika su zanimali i estetski detalji suhozida i kamena općenito. Posjetitelji su poprilično dobro reagirali na izložbu, a bila je otvorena tijekom kolovoza.

Istodobno, u Preku se održavala izložba *Maritмна baština Preka*, koju je MBDB postavio u suradnji s Turističkom zajednicom Preko. Izložba je dala uvid u

sl.16. Cicibela kao kulisa tradicijskog vjenčanja

sl.17. Cicibela na *Regati za dušu i tlo* 2018. godine

sl.18. Start *Regate za dušu i tlo*

sl.19. Neven Zoričić, *Leut*, uljni pastel na papiru, 2023. godine

sl.20. *Priča o malom brodograditelju*

MUSEUM OF BETINA WOODEN SHIPBUILDING – SYNERGY OF THE DISCIPLINE AND THE LOCAL CAOMMUNITY

The Museum of Betina Wooden Shipbuilding is an island museum of the ethnographic type, dedicated to the tradition of wooden shipbuilding in the village of Betina on Murter Island. The museum building and the open-air museum are located in the protected cultural history unit of Betina.

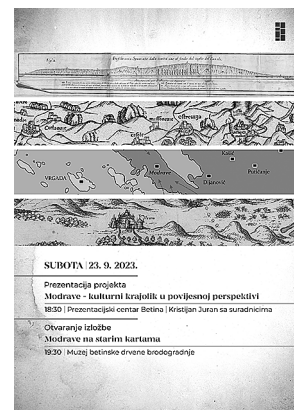
The museum was officially opened on August 14, 2015, at the initiative of the Betina Gajeta 1740 Association [gajeta being a traditional wooden boat] with the aim of preserving and handing down knowledge of traditional wooden shipbuilding. The story of shipbuilding is located in the context of the time in which it developed, founded on historical sources, but also, and mostly, on the reports of the ship or boat builders and the inhabitants of Betina.

The museum is active in the local community, the driver of various ideas and initiatives, partner, associate and friend. Together with heritage associations of Murter Island it works towards the objective of the preservation of the cultural heritage of the island as a whole.

Betina shipwrights were renowned as first-rate craftsmen of traditional wooden shipbuilding; in the shipyards of Betina all kinds and sizes of ships and boats were made and repaired – farm auxiliary and fishing vessels, navy ships, recreational and sporting yachts.

A boat always had a primary place in the family, and it was particularly well looked after, because the family life was actually dependent on it. It was not only people that were carried, but also livestock, tools and crops. The wooden boat, then, was a very important part of life on the island. Alive on the island of Murter, we can say, is the tradition of coexistence with wooden boats.

In the framework of the FLAG competition and assisted with EU funds, in 2021 the renovated Betina gajeta *Marija* was launched into the sea; today it is the museum's boat, and in the actual harbour is moored the *Cicbela*, the only gajeta in the Republic of Croatia that is on the list of moveable cultural properties.

sl.25. Otvaranje izložbe *Žene kalafata*

sl.26. Armiž drvenog broda

sl.27. KUD *Zora* na gajeti *Marija*

sl.28. Otvaranje izložbe *Žene kalafata*

sl.29. Izložba *Modrave* na starim kartama

sl.30. Plakat prezentacije projekta *Modrave* – kulturni krajolik u povijesnoj perspektivi i izložbe *Modrave* na starim kartama